

BAROKNA ŽUPNA CRKVA I ŽUPNI DVOR U VALPOVU

Piše: **Damir Stanić**

Središnji i najmonumentalniji kulturno-povijesni spomenik sakralnog graditeljstva u gradu Valpovu i cijeloj Valpovštini svakako je barokna župna crkva Bezgrešnog začetca Blažene Djevice Marije. Smještena je u središtu nekad zaštićene povijesne urbanističke cjeline ovog drevnog slavonskog gradića, kojemu daje snažni barokni naglasak.

Prema stilskim karakteristikama i vremenu gradnje, ova građevina pripada tipu barokne dvoranske crkve XVIII. stoljeća. Za takav je tip sakralnog graditeljstva karakteristično da je to jednobrodna crkva čija je zidna ploha dinamična, arhitektonski plastično oblikovana, gola stijena koja naglašava baroknu pokrenutost volumena i stupnjevit rast prostora u visinu.¹ Promjene u odnosu na XVII. stoljeće očituju se i u drugačijim prostornim odnosima, novom vrednovanju zidne mase i svodova. Takva arhitektura i stilska obilježja reprezentativno su predstavljena upravo na primjeru valpovačke župne crkve.

Unatoč tome ova je crkva vrlo oskudno zastupljena u stručnoj literaturi s područja povijesti umjetnosti i kulturno-povijesne baštine, dok se u manjim lokalnim izdanjima iz knjige u knjigu gotovo samo prepisuju već izneseni podaci. Pokušat ću stoga u ovom članku po prvi puta detaljnije i opširnije predstaviti ovaj skriveni barokni dragulj Valpovštine i Slavonije.

Neka čitatelja ne zasmeta što će na ovim stranicama uočiti neke prosudbe koje katkada dramatično osciliraju od subjektivnog zanosnog ushita² do tek grubog i sažetog iznošenja povijesnih činjenica! Ovi reci nisu toliko plod nekog znanstvenog istraživanja i prezentacije, koliko autorove želje da svoje poznavanje ovog starog zdanja podijeli sa svima onima koji svakodnevno prolaze podno njegova bijelog zvonika i slušaju zvonjavu njegovih zvona.

1 Usp. CVITANOVIĆ, Đurđica, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb 1985., str. 71-72.

2 Usp. MILIĆ, BRUNO, *Razvoj grada kroz stoljeća II. Srednji vijek*, Školska knjiga, Zagreb 1995. str. predgovora.

Dominanta trga – barokna vertikalna zvonika

Od drvene do zidane crkve

Oslobađanjem Valpova od Turaka godine 1687. stvoreni su osnovni uvjeti za obnavljanje katoličke župe, što je i učinjeno 1688. godine.³ Tada su valpovačkom župom upravljali oci franjevci iz samostana u Našicama⁴ koji su službu Božju obavljali po drvenim crkvama i kapelicama, jer su zidane pod Turcima u većini mjesta srušene.

»Ivan de Vietri bilježi da je u Valpovu 1708. godine crkva sv. Franje, a župu vodi fra Stjepan od Pečuha.«⁵ Međutim, do početka izgradnje sadašnje župne crkve 1722. godine u nekoliko izvora spominje se i drvena crkva Sv. Ivana Krstitelja.⁶ O ovoj drvenoj župnoj crkvi sačuvan nam je i detaljan popis inventara,

te crkvenog ruha i posuda: »Imala je tri zvona koja su visjela među stupovima. Nije imala zvonik. U crkvi je bio drveni tabernakul gdje se čuvala presveta euharistija u pozlaćenom ciboriju i posrebrana posudica sa svetim uljem za bolesnike. Crkva je imala tri oltara. Prvi ili glavni oltar bio je posvećen Blaženoj Djevici Mariji, a njezin lik bio je preslikan na dasci. Sva tri oltara imala su svijeće, portatile (moćnik), tabele i antipedije. Crkva je imala tri srebrna kaleža s patenama (pliticama), četiri kazule (misnice za svećenike), tri albe (duge bijele košulje), dvije rokete (kratke bijele košulje za propovijed) i pozlaćenu monstancu (pokaznicu). Krstionice nije bilo.

³ Usp. BALIĆ, Milan, *Spomenici kulture Valpovštine. I. dio*, Društvo prijatelja starina, Valpovo 1976., str. 119

⁴ Usp. HOŠKO, Franjo Emanuel, *Slavonsko-podunavski dio Bosne Srebrene u doba njezinih dviju dioba*, u *Kačić-zbornik franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, br. 17, Split 1985., str. 105.

⁵ Usp. HOŠKO, F.E., nav. mj., bilješka br. 61.

⁶ Usp. BRÜSZTLE, Josip, *Povijest katoličkih župa u istočnom dijelu Hrvatske do 1880. godine*, Matica hrvatska i Povijesni arhiv, Osijek 1994., str. 110.

Ostali oltari bili su posvećeni Sv. Antunu Padovanskom i Sv. Ivanu Krstitelju.«⁷

Dodjelom valpovačkog veleposjeda barunu Petru Antunu Hilleprandu od Prandaua (1676.-1767.) 31. prosinca 1721. godine⁸ u Valpovu i okolici započinje posvemašnja izgradnja i obnova. Tako uz pomoć baruna Petra 1722. godine u blizini stare drvene crkve Sv. Ivana Krstitelja započinje izgradnja nove zidane župne crkve. Crkva je građena pečenom opekom i nije nam poznato kada su točno dovršeni zidarski radovi. Franjo Kuhač, proučavajući prošlost Valpova u arhivima dvorca i skupljajući usmene predaје, 1876. godine piše: »Novu crkvu zidali su brzo, već godine 1722. stajale pod krovom.«⁹ Teško bi bilo slijepo povjerovati ovom iskazu kada znamo da su zidarski radovi na, primjerice, nešto većoj crkvi Sv. Terezije Avilske u Požegi trajali čak tri godine (1756.-1759.), a njena potpuna izgradnja i uređenje sedam godina (1756.-1763.), i to unatoč tome što je radove izdašnjim financijskim sredstvima podupirala sama carica Marija Terezija.¹⁰ Ta Kuhačeva tvrdnja zvuči pomalo naivno i općenito nije prihvaćena, a drugih podataka o tome za sada nema. Neki očito proizvoljno spominju 1727. godinu¹¹ koja bi možda mogla biti tek godina završetka zidarskih radova, a nikako potpunog dovršetka i uređenja crkve.

Dva dokumenta o valpovačkoj župi iz tridesetih godina XVIII. stoljeća sadrže i neke podatke o župnoj crkvi i njenoj gradnji, te tako pomažu osvjetljavanju nekih nepoznanica. Prvi tekst je iz godine 1733., iz dokumenta o stanju i prihodima župe Valpovo. Tu se o župnoj crkvi kaže slijedeće: »Župa Valpovo u Slavoniji ima za svoga zaštitnika Sv. Ivana Krstitelja. Imala je drvenu crkvu, ali je sada presvjetli gospodin barun de Hilleprand dao na istom mjestu izgraditi novu veoma lijepu od opeke.«¹²

Drugi dokument dio je prijevoda s latinskog jezika teksta jedne vizitacije valpovačke župe iz 1738. godine i ovdje se o crkvi kaže: »Crkva je posvećena Bezgrešnom začecu Blažene Djevice Marije, podignuta je iz temelja od baruna Petra Antuna Prandaua vlastelina mjesta, uz značajne izdatke, te nedavno završena u talijanskom stilu (misli se na barok, op. autora članka), tako da u cijeloj Slavoniji drži prvo mjesto, bilo po samoj građevini, bilo po unutrašnjem uresu. Ima tri oltara podjednako lijepa, na kojima se na drvenim oltarnim menzama ispred oltara služi misa.«¹³

7 Usp. ČURŽIK, Vilko, *Valpovačka župa*, Ogranak Matice hrvatske, Valpovo 1995., str. 28.

8 Usp. MAŽURAN, Ive, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine*, HAZU, OSIJEK 1993., STR. 360

9 Usp. KUHAČ, Franjo, *Valpovo i njegovi gospodari*, Zagreb 1876., str. 9

10 Usp. POTREBICA, Filip, *Požega – crkva Sv. Terezije Avilske*, Poglavarstvo grada Požege, Požega 1996., str. 29

11 Usp. ČURŽIK, Vilko, nav. dj., str. 40

12 Usp. SRŠAN, Stjepan, *Katoličke župe u Istočnoj Hrvatskoj 1733./34. godine*, Povijesni arhiv, Osijek 1995., str. 76

13 Usp. BRÜSZTLE, Josip, nav. dj., str. 109-110.

Prema gore iznesenim podacima vidljivo je da je nova župna crkva prije 1738. godine bila posve dovršena i urešena. Riječi »nedavno dovršena«¹⁴ izazivaju neke nedoumice. Uzmimo li se te riječi tako da se odnose na samu izgradnju crkve, zvuči naprosto nemoguće da se gradnja otegnula čitavih petnaest godina (1722.-1738.), te je očito da se nije na to mislilo. No, godine 1737., koja se možda krije iza sporne riječi, u novoj je župnoj crkvi postavljena velika oltarna slika Blažene Djevice Marije s Isusom u naručju, čime je zapravo dovršeno unutrašnje uređenje i opskrbljivanje crkve potrebnim inventarom. Čini se puno vjerojatnije da se riječi »nedavno dovršena« odnose na postavljanje i blagoslov slike na glavnom oltaru, dok godina završetka izgradnje objekta, odnosno završetka zidarskih radova i dalje ostaje nepoznata.¹⁵

Da je 1737. godina doista prekretnica u gradnji i opremanju crkve govori i podatak da su oci franjevci tek 1737. godine pored nove župne crkve započeli s gradnjom svoje samostanske rezidencije, današnje barokne katinice župnog dvora.¹⁶ Vjerojatno se čekalo na završetak radova oko nove crkve, kako bi se svim sredstvima usmjerilo na izgradnju samostanske rezidencije u kojoj će franjevci živjeti.

Čitajući, međutim, gore citirane tekstove, postavlja se još jedno pitanje; naime, pitanje patrona, zaštitnika ili naslovnog sveca crkve, po kojemu dobiva ime. Ivan de Vietri spominje u Valpovu 1708. godine crkvu Sv. Franje, a kasnije se spominje i druga drvena Sv. Ivana Krstitelja, te napokon 1738. godine prvi puta da je posvećena Bezgrešnom začecu Blažene Djevice Marije. Neosporno je postojanje drvene župne crkve Sv. Ivana Krstitelja, jer o tome svjedoče izvorni dokumenti i detaljan popis inventara, posuđa i crkvenog ruha, ali nije baš sasvim jasno otkuda 1708. godine crkva Sv. Franje i kako to da je tako relativno brzo promijenjen zaštitnik? Ovakve promjene naslovnog sveca i naslova crkava nisu nemoguće, pogotovo u onim poslijeturskim vremenima kada se sve tek obnavljalo, pa navedene podatke ne treba odbaciti, već dalje istraživati, ne bi li se pronašlo još izvora koji potvrđuju, ili pak nedvojbeno opovrgavaju neke dosadašnje spoznaje.¹⁷

Čini se da je Sv. Ivanu Krstitelju župa bila posvećena sve do postavljanja na glavnom oltaru slike Blažene Djevice Marije s Isusom 1737. godine. Dokumentat o stanju i prihodima župe Valpovo iz 1733. godine navodi da je zaštitnik župe te godine još uvijek sv. Ivan Krstitelj iako je na mjestu drvene crkve već podignuta nova zidana.¹⁸ Prema tome, čini se najvjerojat-

14 Usp. BRÜSZTLE, J., nav. mj.

15 Možda se odgovori na ovo i neka druga pitanja nalaze među obilnom neistraženom građom arhiva valpovačkog vlastelinstva koja se čuva u Povijesnom arhivu u Osijeku?!

16 Usp. ČURŽIK, Vilko, nav. dj., str. 28.

17 Kako je valpovačka župa u to vrijeme bila pod pečuškom biskupijom, vjerojatno i u tamošnjem arhivu postoje dokumenti iz kojih bi se moglo saznati više!

18 Usp. bilješku br. 12.

nije da su tek postavljanjem oltarne slike i župa i crkva posvećene Bezgrešnom začeću Blažene Djevice Marije, što se prvi puta spominje u tekstu vizitacije iz 1738. godine.¹⁹

Stari izvori, dokumenti i predaje, kao i današnji barokno-klasicistički inventar i uređenje ove crkve svjedoče o brojnim manjim ili većim obnova-
ma tijekom njene gotovo tri stoljeća duge povijesti. Kao što je barun Petar Antun Hilleprand od Prandaua u svoje vrijeme započeo obnovu i izgradnju Valpova, tako su nastavili i njegovi potomci. Barun Josip Ignac, Petrov sin, prvi je za stalno doselio i nastanio se u svom dvorcu u Valpovu. Dao je izgraditi brojne objekte koji i danas postoje: kapelicu Sv. Roka 1796. godine, katnicu gostinca 1807. godine,²⁰ najprije barokni, a zatim i pejzažni i romantičarski perivoj. Temeljito je obnovio dvorsku kapelicu,²¹ a sigurno je i za župnu crkvu učinio mnogo više od nabavke prvih i drugih orgulja.

Barun Gustav, sin Josipa Ignaca, daje obnoviti dvorac, podzidati kriptu i obnoviti kapelicu Sv. Roka, nabavlja nove orgulje za dvorsku kapelicu Sv. Trojstva. Iako nije poznato što bi od sadašnjeg crkvenog inventara i uređenja župne crkve bilo iz njegova vremena, sigurno u svom obnoviteljskom djelu nije zaboravio ni župnu crkvu. Za njim slijedi grof Rudolf Normann Ehrenfelški, te napokon šezdesetih godina XX. stoljeća posljednja velika obnova crkve dolaskom u Valpovo za župnika preč. Antuna Zdenka Petovarija koji je župnu crkvu zatekao u doista jadnom stanju i započeo višegodišnju obnovu kojom je na ovom objektu puno toga spašeno i sačuvano budućim naraštajima.

Stara predaja o gradnji crkve

O izgradnji i nastanku župne crkve među starim Valpovčanima još i danas živi usmena predaja koju su u stara vremena djedovi pričali svojim unucima, a valpovački učitelji i svećenici svojim đacima. Iako se ne može sa sigurnošću reći da su cijela priča, ili barem neki njeni dijelovi doista povijesno utemeljeni, ova predaja zaslužuje da bude zapisana zbog svoje zanimljivosti i višestoljetnog življenja među generacijama Valpovčana.

Kako već postoji, doduše neobjavljen i u rukopisu, zapis ove predaje prema pričanju Valpovčanke Katice Drgalić iz 1976. godine,²² donosimo ovdje njegov djelomični prijepis:

¹⁹ Usp. bilješku br. 13.

²⁰ To je katnica bivšeg hotela. Nad velikim portalom s ulične strane, kroz koji se kroz zgradu ulazilo u dvorište, postoji četverougaoi kamen s natpisom »ANNO 1807.«

²¹ Usp. ČURŽIK, Vilko, *Valpovština kroz stoljeća*, Narodno sveučilište »Ivan Meštrović«, Valpovo 1994., str. 30-31.

²² Fotokopiju zapisane usmene predaje, prma kazivanju Valpovčanke Katice Drgalić, dobio sam od g. Dragana Miloševića, koji ju je 1976. godine i zapisao.

»Ciglu za gradnju naše crkve dovezli su Dravom na šlepovima. Prvi dan kad je cigla stigla, tko god je mogao pošao je na Dravu pomoći. Išla su i djeca i veselo putem brala cvijeće i pjevala. Ciglu su tovarili u kola u koja su upregli volove, jer konja u Valpovu još nije bilo. Cigla je za djecu bila velika i teška. Djeca nisu mogla pomoći i zato su ih stariji poslali kući. Jedan dječak uzeo je jednu ciglu i rekao: »Ovu ćemo nositi u Valpovo, da nismo badava došli!« Tu jednu ciglu nosili su dječaci naizmjenice i donijeli je na gradilište, a župnik ganut ljubavlju djece uze tu ciglu, odnese je u svoj stan i tamo sačuva do početka gradnje.

Na dan blagoslova kamena temeljca tu su ciglu prvu spustili u zemlju, a govornik je rekao: »Što je ljubav djece donijela, neka ljubav djece i sačuva!« Taj dan bio je dan radosti za sve Valpovčane. Zvona su zvonila, mužari grurali, žene plakale, a ljudi puni ponosa uživali. Znali su da ne grade crkvu samo sebi, svojoj djeci i unucima, nego vjekovima. Zidovi su svakoga dana rasli, djed je znao koliko se godina gradila; ja se ne sjećam.

Došao je i dan blagoslova nove crkve. Bio je to dan velike radosti za cijelo mjesto. Oko crkve skupili su se svi stari i mladi i čekali biskupa posvetitelja. Djeca bosa u narodnoj nošnji, svakom u ruci stručak bosiljka. Na čelu svima stajali su dječaci i djevojčice koji će biskupa pozdraviti. Djevojčica je u ruci držala tanjurić, koji je ispekao valpovački lončar, i u njemu komadić pogače i soli, a dečko je držao čuturicu koju je samouk Valpovčanin napravio i na nju nožem urezao sliku nove crkve. To je bio dar biskupu.

Kad je crkvena slava prošla, načelnik s dugačkim bijelim brkovima u bijelim čakširama poveo je oko crkve kolo u koje su se uhvatili svi stari i mladi i vilo se u pet struka. Je li to istina ili nije, ja ne znam, ali znam da je djed završio: »Djeco, svatko tko živi u Valpovu i tko će u njemu živjeti ima u crkvi jednu ciglu. Uzidali su je pradjedovi vaši za vas. Čuvajte tu svetu baštinu svojoj djeci i unucima!«

Obilježja baroknog graditeljstva i oblikovanja

Ono što valpovačkoj župnoj crkvi daje posebnu umjetničku i spomeničku vrijednost nisu toliko bogatstvo ukrasa i raskoš inventara, nego upravo snažni arhitektonski elementi baroka koji se trijumfalno razvijaju zidovima i svodovima u dinamičnoj igri pokreta. Iako barok kao stil briše čvrste granice arhitekture, skulpture i slikarstva, povezujući ih u jedinstven umjetnički izričaj, nositelj toga jedinstva ipak ostaje arhitektura koja svojim skulpturalnim oblikovanjem, često i bogato oslikana, utjelovljuje i rađa tu dinamičku baroknu jedinstvenost.

Već iz tlocrta ove crkve vidljivo je da je to jednobrodna građevina sa zaobljenim svetištem, sakristijom i isturenim zvonikom u pročelju.²³ Za razliku od ranobaroknih dvoranskih crkava XVII. stoljeća, tzv. jezuitskog tipa,²⁴ zidni plašt ove valpovačke crkve nije mirni, freskama i štukodekoracijama bogato ukrašeni omotač, nego je to dinamična, arhitektonski plastično oblikovana gola stijena koja naglašava baroknu pokrenutost volumena i stupnjevit rast prostora u visinu.²⁵ Gledajući cjelovito, i prema tlocrtnoj osnovi i prema graditeljskom oblikovanju ova građevina reprezentativno predstavlja tip barokne dvoranske crkve XVIII. stoljeća.

Zvonik i pročelje. Pročeljem jednostavno oblikovane i mirne fasade dominira snažna vertikalna centralno smještenog masivnog dvokatnog zvonika izraženih baroknih linija. On svojim volumenom gotovo posve prekriva pročelje, a arhitektonskim ukrasima i čistom bijelom bojom fasade ističe se ne samo kao dominantna crkvenog pročelja, nego i cijelog ljevkastog oblikovanog trga na kojem se crkva nalazi. U podnožju pred glavnim ulazom u crkvu rastvara se trima velikim lukovima, stvarajući tako mali trijem presvođen plitkim kupolastim svodom kvadratne osnove. Nad tanjim vijencem koji označava završetak prizemlja diže se prvi kat zvonika, otvoren na središnjoj zapadnoj strani velikom baroknom monoforom, prozorskim otvorom velike površine koji završava polukružnim lukom. Na fasadi uz taj prozorski otvor naglašeni su plitki okviri, te snažnije istureni polukružni zabat iznad njih. Jednako su ukrašene i sjeverna i južna strana zvonika, iako su ovdje izostali veliki prozorski otvori, te su umjesto njih u prozorskim udubljenjima uvučeni ravni zidovi.²⁶ Uz rubove zvonika sa svih su strana istaknuti lijepo oblikovani pilastri s bazama i kapitelima koje, doduše nešto skromnije izvedene, susrećemo i uz rubove prizemlja. Iznad zabata prozora prvog kata, podržan kapitelima pilastara, izbočen je snažni barokni vijenac koji dijeli prvi i drugi kat, te sa zvonika prelazi na preostali dio crkvenog pročelja, kojemu je on gotovo jedini značajniji ukras. Na središnjem zapadnom pročelju iznad ovog vijenca produžena je atika koja se volutasto uzdiže i naslanja na tijelo zvonika, dok na pobočnim pročeljima ovaj vijenac predstavlja granicu između zida i krova.

Na drugom, završnom katu, fasada zvonika raščlanjena je na sve tri strane velikim baroknim monoforama, oko kojih su slični arhitektonski ukrasi kao i na prvom katu, a uz rubove su ponovljeni pilastri. Nad zabatima monofora ovog kata, u kružnim udubljenjima završnog vijenca, nastalim polukružnim spuštanjem i izdizanjem njegova središnjeg dijela, na sje-

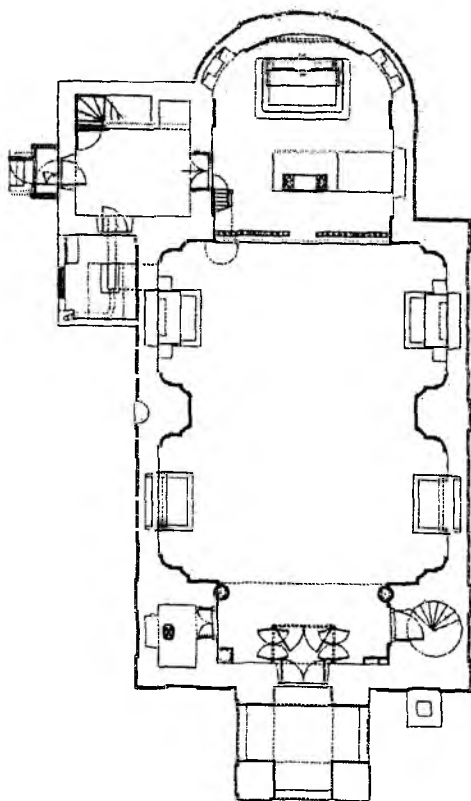
23 Usp. BALIĆ, Milan, nav. dj., str. 119

24 Reprezentativan primjer takvog tipa je poznata barokna crkva Sv. Katarine u Zagrebu, koju su i gradili isusovci (jezuiti)!

25 Usp. CVITANOVIĆ, Đurđica, nav. dj., str. 72.

26 Moguće je da se tu radi o naknadno zazidanim prozorima, što je na samom objektu, prilikom obnove, moguće provjeriti.

vernoj, zapadnoj i južnoj strani nalazi se po jedan veliki okrugli brojčanik sata. Taj dio ujedno označava i završetak zidanog dijela zvonika, a nad njim se diže skladno oblikovana masivna barokna lukovica. Iz njenog završnog užeg dijela izrasta još jedna manja lukovica s velikim željeznim križem na vrhu. Ukupna visina zvonika, od razine crkvenog poda do vrha križa, iznosi 42,35 metara, prema mjerenju koje je izvršeno prije par godina u svrhu izrade arhitektonskih nacрта potrebnih za dokumentaciju povodom započete obnove crkve. Glavno pročelje nema drugih značajnijih ukrasa, osim lezana koje su nenametljivo istaknute i na zidovima pobočnih pročelja.

*Tlocrt prizemlja crkve Bezgrešnog začeća
BDM u Valpovu*

Važno je istaknuti da je sadašnja lukovica tornja valpovačke crkve izrađena prema projektu Restauratorskog zavoda Hrvatske krajem šezdesetih godina ovog stoljeća, u vrijeme posljednje velike obnove crkve pod vodstvom župnika Antuna Zdenka Petovarija. U prvom *Godišnjaku zaštite spomenika kulture Hrvatske*, među kratkim opisima dotadašnjih radova stoji i ovo: »VALPOVO, župna crkva (god. rad. 1968.-1970.). Na temelju grafike iz 1774. godine i istraživanja na objektu izrađen je projekt rekonstrukcije lukovice zvonika, zvonika i spoja krovšta sa zvonikom. Zbog pomanjkanja sredstava izvedena je samo lukovica zvonika.«²⁷

Prema starim razglednicama²⁸ i fotografijama Valpova s početka XX. stoljeća vidljivo je da je na tornju crkve bila drugačija, izrazito spljoštena lukovica, koju je zbog dotrajalosti kasnije zamijenio loše izvedeni piramidalni limeni pokrov,

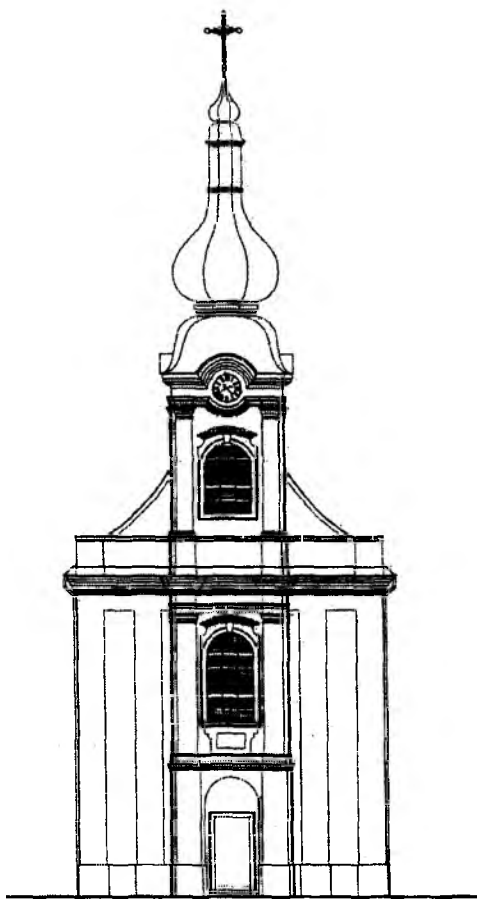
27 Usp. LUČIĆ, Branko, *Restauratorski zavod Hrvatske. Razvoj i radovi od osnutka do godine 1975.*, u *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, br. 1, Zagreb 1975., str. 20.

28 Usp. naslovnica *Valpovačkog godišnjaka*, br. 1, Valpovo 1996.

amaterski rad valpovačkog li-mara. To je rješenje u onim uvjetima, između dva rata, bi-lo jedino moguće i stoga zado-voljavajuće, tek toliko da zvo-nik ne prokišnja.

Taj je limeni pokrov ne samo zbog svojeg nepriklad-nog izgleda, nego i zbog dotra-jalosti, tijekom obnove šezde-setih godina uklonjen, a na njegovo mjesto željelo se po-staviti pravu baroknu lukovi-cu, izgledom što vjerniju iz-vornoj. Međutim, Zavod za zaštitu spomenika kulture iz Osijeka žestoko se protivio takvoj rekonstrukciji lukovice i dva puta za redom tužio ob-novitelje, želeći zaustaviti ob-novu zvonika. Osječki Zavod, na čelu kojega je tada bio iz-vjesni g. Jocović, oba je puta izgubio sudski proces, jer su dokazi obnovitelja: grafika iz 1774. godine i rezultati istraživanja na samom objek-tu, neosporno išli u korist re-konstrukcije. Tako je nakon tog natezanja i dva dobivena sudska procesa konačno izve-den projekt rekonstrukcije lu-kovice zvonika, kojemu je vraćen izvorni izgled.

Drugi dio ovog projekta, izvorni izgled spoja krovišta sa zvonikom, ni-je izveden, ne samo zbog pomanjkanja novčanih sredstava, nego i zbog protivljenja tadašnjeg crkvenog odbora. Krovište, naime, prema spomenu-toj dokumentaciji nije izvorno bilo spojeno sa zvonikom, nego se i prema zvoniku spuštala kosina jednog sliva. Nije nam poznato znači li to da tada nije bilo niti atike, zida iznad krovnog vijenca na glavnom pročelju? Inače, na crkvenom je tavanu moguće vidjeti da je ta istočna strana zvonika ožbu-kana i obojena, te da ima, naknadno zazidanu, veliku monoforu s poluk-ružnim završetkom, kakve su i na preostale tri otvorene strane zvonika, što svakako ide u prilog tvrdnji o drugačijem spoju krovišta sa zvonikom.

Nacrt zapanog pročelja sa zvonikom

Plan Valpova, grafika iz 1774.g.

Kada je i iz kojih razloga krovšte spojeno sa zvonikom, nije poznato. Možda iz istog razloga zbog kojeg se crkveni odbor šezdesetih godina XX. stoljeća protivio vraćanju takvog izgleda, a to je zadržavanje snijega i kiše uz istočnu stranu zvonika, prema kojoj se spomenuti zapadni sliv spuštao.

Jedan kratki opis stanja valpovačke crkve iz 1766. godine, tridesetak godina nakon izgradnje, kaže: »Valpovačka je crkva zidana sa svodom i

Trg s crkvom početkom XX. st.

Crkva s piramidalnim limenim pokrovom na zvoniku 60-ih godina

Zvonik i pročelje nakon obnove početkom 70-ih god.

tornjem te pokrivena limom, ali su svod i toranj već vrlo loši pa iziskuju popravke. Krov je crkve pokriven šindrom i donekle je dobar. Crkva ima potreban inventar.«²⁹ Nisu, doduše, navedena mjesta na kojima to zvonik iziskuje popravke, no moguće je da se radilo upravo o problemu slijevanja krovnih voda prema istočnoj, tada otkrivenoj, strani zvonika.

U svakom slučaju ovim je zahvatom rekonstrukcije lukovice zvonika učinjeno mnogo. Time je u bitnome postignut izvorniji izgled pročelja, dok se o spoju krovišta i zvonika još može raspravljati. Pri tome treba svakako uzeti u obzir i ne baš posve subjektivne razloge protivljenja ondašnjeg crkvenog odbora!

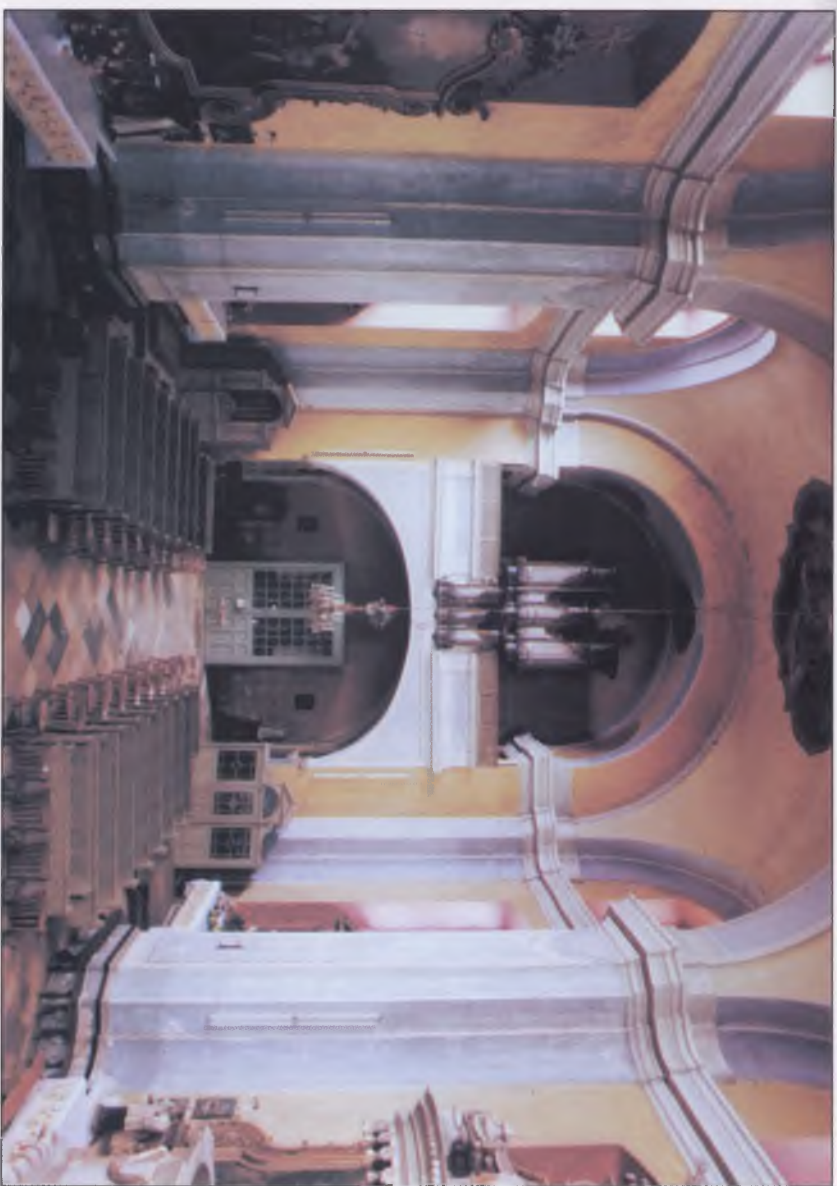
Unutrašnjost. Unutrašnjost crkve podređena je longitudinalnom usmjerenju prostranog pravokutnog broda koji svojom visinom i oblikovanjem zidnih volumena usporava i blago vertikalizira kretanje prema velikoj polukružnoj apsidi svetišta. Za razliku od ranobaroknih dvoranskih crkava, brod valpovačke crkve nije kompaktna cjelina koja se istom širinom i visinom proteže čitavom unutrašnjošću. U početnom dijelu, gdje je brod uži, parovi pilastara sa svake strane podržavaju niski bačvasti svod s parom usječenih susvodnica, iznad kojega je smješteno pjevalište. Tim povišenim prostorom dominira konvavno-konveksnim ritmom uzgibano kućište orgulja. Uraštanjem pozitivna u pjevališnu ogradu i skladnim oblikovanjem fasade, ove su orgulje postale neodvojivi dio arhitekture pjevališta. Iznad pjevališta ponovljen je bačvasti svod s parom usječenih susvodnica, također podržan pilastrima i nešto niži od svoda centralnog dijela lađe.

S lijeve strane tog početnog dijela nalazi se u prizemlju manja prostorija koja služi kao krstionica, a u visini pjevališta iznad nje je slična prostorija u kojoj je smješten mijeh orgulja. S desne je pak strane unutar tog prostora cilindrična kula u kojoj se, od prizemlja do pjevališta i dalje do crkvenog tavana, pruža staro spiralno

Spiralno drveno stubište za kor

²⁹ Usp. SRŠAN, Stjepan, *Popis slavonskih župa i škola pečuške biskupije godine 1766.*, u *Diacovensia*, br. 1, Đakovo 1993., str. 153.

Pogled prema pjevalištu s orguljama

Pogled kroz unutrašnjost prema svetištu

Glavni oltar Bezgrešnog začetja sa slikom A. Hertroya iz 1737.g.

Oltar sv. Ivana Krstitelja sa slikom C. Jakobeya iz 1877.g.

Oltar sv. Josipa sa slikom C. Jakobeya iz 1889.g.

Oltar majke Božje od Radne

Propovjedaonica

Oltar sv Antuna Padovanskog

Kip sv. Roka

Škropionica

stubište od drvenih gredica.³⁰ Tim se stubištem preko crkvenog tavana uspinje i do zvonika.

Čitav taj početni dio crkve sužen je visokim svođenim slavlukom koji označava prijelaz u širi prostor lađe, centralni i najprostraniji dio ove građevine.

U bočne zidove tog centralnog dijela lađe uzidana su tri para masivnih stubova koji svojim snažnim iskorakom iz zidne mase ritmiziraju ovaj jedinstveni prostor, dijeleći ga, poput srednjovjekovnih pojasnica, na dva traveja, dvije prostorne jedinice. Ti stubovi podržavaju dvije napete plitke kupole s pravokutnom bazom kojima je presvođen prostor broda. Granica između bočnih zidova s uzidanim stubovima i svoda označena je snažno isturenim baroknim vijencem, koji neprekinut i u istoj visini prelazi u uži prostor pjevališta i apside svetišta. Preko svoda napeti su široki polukružni lukovi i popruge uz bočne zidove među stubovima, čime i svod u jednakim intervalima kao i uzidani stubovi pokreće volumen i ritmizira prostor.

U četiri veća međuprostora, među stubovima uzidanim u bočne zidove, smješteni su pokrajnji oltari. Dva veća oltara smještena u dio broda bliže svetištu raskošnije su oblikovani, dok su oni bliže početnom dijelu dimenzijama, stilskim obilježjima i oblikovanjem puno skromniji.

Prijelaz iz centralnog dijela broda u uži prostor apside svetišta naglašen je, kao i kod početnog užeg dijela, snažnim trijumfalnim lukom, svođenim slavlukom koji i ovdje sužava brod i snizuje svodove. Uz pilastre slavluka s lijeve je strane priljubljena lijepo oblikovana propovjedaonica.

Stjenovita površina polukružnog zida svetišta raščlanjena je visokim pilastrima koji, poput uzidanih stubova u bočnim zidovima broda, ritmiziraju prostor zajedno s polukružnim lukovima napetima preko svoda. U zidove su između pilastara usječeni veliki barokni prozori kroz koje dopire obilje svjetla, a čiji se zidni usjeci pružaju sve do poda. U zidu svetišta uz koji je s vanjske strane prislonjena katna sakristija nema takvog prozora, nego je tu velika bifora, prozorski otvor stupom podijeljen na dva dijela. Ukrašena je baroknim vijencima i polukružnim zabatom, a povezuje prostoriju na katu sakristije i crkvu.

Prostor svetišta presvođen je u prvom pravokutnom dijelu križno-bačvastim svodom, a u završnom polukružnom dijelu polukupolom s trima radialno usječenim susvodnicama, odijeljenim napetim polulukovima. Na mjestima gdje susvodnice rasčlanjuju svod zidovi se otvaraju velikim prozorskim otvorima s polukružnim završetkom. U krajnjem polukružnom dijelu svetišta, na povišenju od tri mramorne stube, smješten je glavni oltar kojim dominira veliki tabernakul od crnog mramora.

30 Ovo je raritetno stubište, iako djelomično nestabilno, i danas u funkciji i trebalo bi ga svakako sačuvati u ovakvom izvornom stanju!

denja crkve u svetištu je sa svoda visila ukrasna metalna posuda sa vječnim svjetlom,⁵⁴ što je vidljivo na starim fotografijama.

Unatoč brojnim obnovama i preuređenjima, kada su poneki dijelovi inventara uklonjeni ili premješteni na druga mjesta, sačuvano je ono najvrjednije, opisano u gornjim recima, što i danas oplemenjuje i upotpunjuje izgled i ugođaj ove crkve.

Crkvene orgulje i zvona

Od većih i značajnijih glazbenih instrumenata, pored dva manja harmonija, valpovačka župna crkva posjeduje vrijedne povijesne orgulje, a i zvona, budući da su glazbeno ugođena, ovdje također ubrajamo u glazbeni inventar crkve.

*Orgulje.*⁵⁵ Na pjevalištu crkve smještene su vrlo vrijedne mehaničke dvomanualne orgulje sa 16 registara (izvorno 13) i pedalom. Naručio ih je 1804. godine valpovački vlastelin barun Josip Ignac Hilleprand od Prandaua (1749.-1816.) kod vrsnog apatinskog majstora Caspara Fischera (1772.-1829.).⁵⁶ Iako »nije poznato gdje je« ovaj graditelj »izučio orguljarstvo, bez dvojbe je bio vješt i solidan majstor. Gradio je orgulje u Vojvodini, Srijemu, Slavoniji, te u obližnjim mjestima Mađarske«. ⁵⁷ O njegovim radovima »arhivski izvori govore s najvećim pohvalama«. ⁵⁸

Orgulje za valpovačku župnu crkvu izgradio je u kratkom roku od svega nešto više od godinu dana, dakle 1805. godine. One su, kako stoji i u ugovoru između vlastelina i graditelja, izgrađene prema već postojećim nacrtima prema kojima je isti graditelj oko 1800. godine izgradio orgulje za osječku gornjogradsku župnu crkvu Sv. Petra i Pavla. Ta je crkva bila podignuta 1738. godine, srušena 1894. godine zbog izgradnje sadašnje »katedrale« na istom lokalitetu, a Fischerove orgulje prodane su franjevačkom samostanu u Tolisi, gdje se i danas nalaze. ⁵⁹ Fischerove orgulje u Valpovu i one nešto starije osječke, danas u Tolisi, gotovo su identične. Razlikuju se

54 Kamo je spremljeno ovo staro vječno svjetlo nije nam poznato? Možda se i ono krije negdje na tavanu župnog dvora?

55 Za iscrpnije podatke o ovim i drugim valpovačkim orguljama usp. STANIĆ, Damir, *Stare valpovačke orgulje*, u *Valpovački godišnjak*, br. 3, Matica hrvatska, Valpovo 1998., str. 7-23., također i: STANIĆ, D., *Orgulje župne crkve u Valpovu*, u *Sveta Cecilija*, br. 2, Zagreb 1998., str. 46-48.

56 Usp. *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb 1987., str. 510.

57 Usp. *Leksikon jugoslavenske muzike*, Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb 1984., str. 243.

58 Usp. ŠPRALJA, Izak, *Povijest crkvene glazbe u Hrvata*, u *Crkvena glazba*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1988., str. 178.

59 Usp. KARAMATIĆ, M.; NIKIĆ, A., *Blago franjevačkih samostana Bosne i Hercegovine*, Priredni vjesnik, Zagreb 1990., str. 84.

samo u detaljima rezbarenih ukrasnih zavjesa na kućištu, nazivima nekih registara, te u boji tipaka koje su u Tolisi ostale izvorne: donje tipke obojene crno, gornje bjelokost.⁶⁰

Spomeničku vrijednost ovim orguljama daje i veoma lijepo kućište. Ono je građeno po uzoru na ranije barokne orguljske ormare, ali sadrži i klasicističke elemente, te nekim svojim pojedinostima kao da već najavljuje eleganciju bidermajera. Sastoji se iz dva dijela, zapravo dva gotovo identično oblikovana zasebna kućišta s jedinom značajnijom razlikom u veličini. Fasada kućišta uznemirenih je linija konkavno-konveksnog baroknog ritma, bez ravnih ploha i s pet polja svirala. Drveni dio kućišta prebojen je tamnosmeđe u kombinaciji sa svjetlijom mramorizacijom, a dekorativni elementi: vaza, zavjesa, zapci vjenaca i drugo, pozlaćeni su bronciranjem.⁶¹

Sjedište orguljaša nalazi se između prospekta i pozitiva i okrenuto je u pravcu svetišta, tako da se sviraonik nalazi uklopljen u pozitiv u pjevališnoj ogradi. Sviraonik se sastoji od dvije klavijature u manualu i pedala, a njegove se manualne klavijature poklapaju poluvaljkastim poklopcem od drvenih rebrenica. Opseg klavijatura manuala koji obuhvaća 45 kromatskih tipaka od E do c^{'''}, dakle, bez cjelovite najdublje oktave, značajka je još baroknog načina gradnje koji je Fischer usvojio tijekom svoje izobrazbe krajem XVIII. stoljeća.

Godine 1934. tvrtka *Lindauer i Majdak* izvela je temeljiti popravak i čišćenje orgulja, te jedne od narednih godina izvornim Fischerovim registrima dodala još dva nova.⁶² I prije ove restauracije orguljama je već pridodan jedan pedalni registar koji također nije dio izvorne Fischerove dispozicije. Svirale ovih triju prigradenih registara smještene su sa stražnje strane kućišta prospekta, te je već na prvi pogled otraga vidljivo da ne pripadaju izvornoj cjelini.⁶³

Orgulje danas imaju 16 registara koji se uključuju izvlačenjem malih drvenih ručica, smještenih s lijeve i desne strane klavijatura u sviraoniku. Dispozicija orgulja posjeduje klasicističke karakteristike u kojima se još uvijek osjeća snažni utjecaj kasnobarokne tradicije, što je i jedno od obilježja Fischerova rada. Sviranjem na ovim orguljama još se uvijek može postići vjerna slika izvornog zvuka koji je, prema riječima organologa Ladislava Šabana, »klasicistički zamišljen, muževan, i izvršno prilagođen crkvenom prostoru«⁶⁴.

60 Usp. ŠABAN, Ladislav, *Starije orgulje Osijeka i njihovi graditelji*, u *Zbornik za narodni život i običaje*, jazu, br.49, Zagreb 1983., str. 640.

61 Usp. MEDER, Jagoda, *Orgulje u Hrvatskoj*, Globus nakladni zavod, Zagreb 1992., str. 130.

62 Usp. MEDER, J., nav.mj.

63 Organolozi i restoratori kod obnove trebaju odlučiti treba li ih ostaviti ili, zbog vraćanja izvornosti, odstraniti.

64 Usp. ŠABAN, Ladislav, nav. dj., str. 641.

Današnje stanje ovog vrijednog povijesnog glazbala valpovačke župne crkve dosta je loše. Iako se na orguljama i danas redovito svira, njihov zvuk, posebno pojedini registri, izgubio je dosta od svoje izvorne kakvoće. Unatoč svim oštećenjima moguće ih je kvalitetno restaurirati, tako da se sačuva njihova izvornost i originalna umjetnička vrijednost.⁶⁵

Zvona. U unutrašnjosti zvonika, u koji se ulazi spiralnim drvenim kor- skim stubištem preko crkvenog tavana, vise četiri zvona. Počivaju na čvrstoj grednoj konstrukciji u visini velikih prozorskih otvora drugog kata. Iako se već kod drvene župne crkve Sv. Ivana Krstitelja, početkom XVIII. stoljeća spominju tri zvona, niti jedno sadašnje zvono nije iz tog razdoblja. Prema godinama lijevanja, koje su označene na svakom zvonu, vidljivo je da sva potječu iz vremena nakon I. svjetskog rata. Vjeruje se, naime, da su početkom rata, što je u stara vremena kada se ratovalo topovima bilo

često, sva stara zvona oduzeta u svrhu prelijevanja u topove. Činje- nica da u valpovačkom zvoniku nema niti jednog zvona starijeg od dvadesetih godina XX. stoljeća svjedoči da je nestanak prijašnjih doista povezan s ratnim neprilika- ma.⁶⁶

Prvo i najveće zvono, teško 567 kg,⁶⁷ posvećeno je Bezgreš- nom začecu BDM, a glasovno je ugodeno na ton »G«. Na vanjskoj površini zvona kod lijevanja su iz- vedeni ukrasni vijenci, te reljefni prikaz lika Djevice Marije ispod kojega se nalazi tekst: »U ČAST BEZGREŠNOG ZAČEĆA B. D. MARIJE«. S druge strane u ma- njem ukrasnom okviru zabilježeni su podaci o lijevaonici: »ZVO- NARNA IN LIVARNA ŠT. VID NAD LJUBLJANO L. 1924.«⁶⁸ ŠT. 175.«

Veliko zvono s reljefom Bl. Dj. Marije

⁶⁵ Kao pravilo svakog obnoviteljskog zahvata na povjesnim orguljama trebalo bi se uzeti ovo: »Zajedno s ustanovama za zaštitu spomenika kulture, nadležnim glazbenicima i stručnjacima za orgulje, kao i s nadležnim ordinarijatom treba ispitivati koji je najbolji način restauracije orgulja.« Usp. BRAUN, Wolfgang, *Orgulje kapucinske crkve u Varaždinu*, u *Sveta Cecilija*, br. 1, Zagreb 1998., str. 17.

⁶⁶ Iznenaduju, međutim, sačuvana stara zvona iz XVIII. stoljeća u tornjevima grobljanske kape- lice Uzvišenja Sv. Križa (1756. godine) i dvorske kapelice Sv. Trojstva (1796. godine).

⁶⁷ Podatke o težini zvona preuzeo sam iz ČURŽIK, Vilko, *Valpovačka župa*, str. 40.

⁶⁸ Zadnja brojka ove navedene godine malo je oštećena, pa je stoga moguće da se radi i o 1921. godini.

Biskup S. Bauerlein blagoslivlja obnovljeno zvono 1962. god.

Drugo po veličini, teško 308 kg, posvećeno je sv. Vidu, a glasovno je ugodeno na ton »H«.⁶⁹ I kod ovog zvona prisutni su reljefni ukrasi: kružni vijenci i lik sv. Vida, ispod kojega piše: »SV. VIDE MOLİ ZA NAS«, a malo dalje stoji natpis »VALPOVO«. S druge strane reljefno je prikazan Isus na križu, a pri vrhu zvona kružno je izveden natpis: »LJEVAONICA ZVONA JAKOV CUKROV SPLIT GOD. 1923.«

Treće zvono, teško 202 kg, nema na sebi naznačenu posvetu, nego samo oznaku: »VALPOVO 1962« i reljefni prikaz Isusa na Križu. Glasovno je ugodeno na ton »D«. Tako su ova tri velika zvona harmonijski ugodena na akord g-dura koji se čuje kada zvone sva tri zajedno. To treće zvono također je staro koje je napuklo, pa je nanovo preliveno 1962. godine. Prijašnji ga je valpovački župnik dr. Đuka Marić dao lijepiti u kombinat *Belišće*, ali taj zahvat nije posve uspio. Zvono je stoga otopljeno i iz istog materijala i u istoj količini preliveno u radionici *Šajbinger* u Zagrebu 1962. godine.⁷⁰

Četvrto i najmanje zvono, među pukom prozvano »zvono za mrtve«, teško je svega 48 kg i nije glasovno ugodeno. Pored sličnih reljefnih ukrasa ovdje je na površini zvona prisutan nešto slabije prepoznatljiv lik, vjerojatno Uskrsli Isus, odnosno Dobri Pastir. Na zvonu stoji natpis: »BLAŽENI KOJI U BOGU UMIRU« i »VALPOVO«, a na drugoj strani: »1923 LJEVAONICA ZVONA JAKOV CUKROV SPLIT«.

⁶⁹ ČURŽIK, Vilko, nav. mj., donosi ovdje da je zvono ugodeno na ton »B«, što je pogrešno, jer su sva tri velika zvona ugodena na akord g-dura (G-H-D), a ne nikakvog mola.

⁷⁰ Podaci dobiveni pismeno od župnika Antuna Z. Petovarija.

Sve do 1974. godine zvona su se oglašavala potezanjem užadi koja su visila od zvona, pa sve do rastvorenog trijema u prizemlju zvonika, a tu je službu, kao i redovito navijanje sata, obavljao zvonar. Godine 1974. izvršena je elektrifikacija pogona zvona koju je izvela austrijska tvrtka *Grassma-
yer* iz Innsbrucka.⁷¹

Pored zvona, u zvoniku se sve donedavno nalazio i stari satni mehanizam na navijanje s velikim kamenim utezima. Kako je mehanizam već do-
trajao, zadnjih godina više nije bio u funkciji. Devedesetih su se godina po-
javili i ozbiljniji kvarovi na pogonu zvona, pa je stoga u prosincu 1997. go-
dine izvršena zamjena električnih uređaja za pokretanje zvona, a postav-
ljen je i novi sat na električni pogon. Oblik i izgled novih brojčanika i ka-
zaljki ostao je isti, a promjer je povećan sa 140 na 170 cm. Uz svako zvono
ugrađen je po jedan manji bat koji otkucava svakih četvrt sata, te pune sa-
te, kad iza prvog signala od četiri otkucaja slijedi drugi signal sa brojem ot-
kucaja ovisno o dobi dana.

Zahvaljujući svim ovim zahvatima pogon zvona i novi električni sat
sinhronizirao rade s mogućnošću programiranja automatskog zvonjenja i
melodijskog otkucavanja. Točnost sata i zvonjenja kontrolira uređaj koji
prima signal iz europskog centra u Frankfurtu.⁷²

Zamjena brojčanika na zvoniku u prosincu 1997. god.

⁷¹ Usp. ČURŽIK, Vilko, nav. dj., str. 40.

⁷² Usp. TONKOVIĆ, Ivan, *Gradimo dom časnih sestara i obnavljamo objekte Rkt. župe Valpovo, u Valpovački godišnja*, br. 3, Matica hrvatska, Valpovo 1998., str. 150.

Nadgrobni spomenici i kripti

Među inventarom župne crkve nalazi se i nekoliko nadgrobnih spomenika i ploča s natpisima na latinskom jeziku. Oni su tijekom raznih obnova premješteni s jednog kraja crkve u drugi, tako da se ne zna točno gdje su izvorno stajali i je li, i u kakvom obliku, u ovoj crkvi postojala kripti? Odmah kod glavnog ulaza u crkvu stoje u kutovima dva veća i bogatije ukrašena spomenika. Iz njihovih poduljih latinskih natpisa moguće je saznati imena, titule, godine rođenja i smrti pokojnika.

S desne strane nalazi se spomenik s imenom baruna Josipa Ignaca Hillepranda od Prandaua. To je deblji kameni stub koji završava polukružnim zabatom, ima reljefne ukrase, a u dnu ovalni metalni poklopac koji je zapravo lijevani plemićki grb obitelji Hilleprand od Prandaua. Natpis na latinskom jeziku ispisan je na cijeloj površini prednje kamene ploče na stubu. Pored tog ukrasnog stuba s natpisom stoji, otprilike metar visok, klasicistički kameni kip žene koja u ruci drži veću posudu. Cijela kompozicija rađena je od kamena, a vidljivo je da je kod premještanja na ovo mjesto spomenik malo podignut s poda, jer mu je umjetno podzidana baza. Spomenik je na dva mjesta ozbiljnije oštećen: kipu je slomljena jedna ruka koja sada stoji uz njegovo podnožje, a nad zabatom ukrasnog stuba stoji kamena kugla kojoj je odlomljen izdignuti nastavak, vjerojatno križ.

Latinski tekst i prijevod⁷³ glase:

ILLUSTRISIMUS. DOMINUS
IOSEPHUS. IGNATIUS. LIBER. BARO.
HILLEBRAND. A. PRANDAU.
S. C. ET. R. A.
MATTIS. INFERIORIS. AUSTRIAE.
RECIMINIS. CONSILIARIUS.
ARCIS. ET. DOMINII. VALPO.
HAEREDITARIUS.
TERRESTRIS. DOMINUS. ET. I:
COMITATAUS. VEROCTENSIS.
ET. PRIMARIUS.
DABULAE. INDICIARIAE. ASSESSOR.
NATUS. DIE. 31a IULII. ANNO. 1749.
OBIIT. DIE. 13a OCTOBRIS.
ANNO. 1816. ANNO AETATIS.
SUAE. 68.

Presvjetli gospodin
Josip Ignac plemeniti barun
Hilleprand od prandaua
Savjetik carskog i kraljevskog
apostolskog veličanstva donje Austrije
zemaljski gospodar i nasljednik
grada i vlastelinstva Valpovo

prvi prisjednik službenog
stola časne Virovitičke županije

Rođen 31. srpnja 1749.,
Umro 13. listopada 1816. u
68. godini života.

73 Usp. ČURŽIK, Vilko, nav. dj., str. 33.

Lijevo od crkvenog ulaza u kutu je smješten veći mramorni spomenik s imenom petogodišnjeg baruna Kolomana Hillepranda od Prandaua (1831.-1836.). Nad masivnim četverougaonim stubom od smeđeg mramora stoji veća skupina anđela i djeteta isklesana iz bijelog mramora. Stilske karakteristike ove skulpture također su posve klasicističke. Kompozicija je vrlo precizna, djeluje ugodno, a simbolika je snažno izražena: anđeo vodi petogodišnjeg dječaka u raj. Obje vidljive površine smeđeg mramornog stuba velikim su dijelom ispisane uklesanim latinskim tekstovima.⁷⁴ Iz njih se jasno isčitava roditeljska bol zbog gubitka jedinog muškog potomka, nasljednika koji je trebao nastaviti valpovačku lozu vlastelinske obitelji Hilleprand od Prandaua. Mladi barun Koloman bio je sin baruna Gustava i supruge mu Adelhajde, rođene Čeh od Sv. Katolne. Budući da je on bio jedini muški potomak, smrću njegova oca Gustava 1885. godine valpovački dvorac i čitavo vlastelinstvo ženidbenim vezama prelaze u posjed grofovске obitelji Normann od Ehrenfelsa.

Iznenaduje, međutim, činjenica da niti jedan od ova dva uklesana teksta ne sadrži godine rođenja i smrti pokojnog Kolomana. To možda upućuje da bi i na druge dvije površine ovog mramornog stuba, koje su posve pri-

Misa na glavnom oltaru u prvoj polovini XX. st., desno se vidi nadgrobni spomenik u svetištu

⁷⁴ Zbog duljine teksta ovdje ga ne navodim, a nalazi se također u: ČURŽIK, Vilko, nav. dj., str. 33-34.

slonjene na zidove, moralo biti natpisa,⁷⁵ jer djeluje nevjerovatno da tih osnovnih podataka nema?!

Oba ova nadgrobna spomenika, danas smještena kod glavnog crkvenog ulaza, ranije su stajali u svetištu,⁷⁶ u prozorskim usjecima gdje se danas nalaze kipovi Srca Isusovog i Kraljice krunice.

Na jednom drugom mjestu, u zidu ispod propovjedaonice u svetištu, uzidana je crna mramorna ploča s imenom Ignaca Piškura, prvog biskupijskog svećenika koji je nakon odlaska franjevac 1781. godine preuzeo upravu valpovačkom župom. »Rođen je u Pečuhu 1751. godine gdje je završio gimnaziju i teologiju, a filozofiju u Budimu. Primivši svećenički red 10. III. 1775. bio je prvo pomoćnik u Slavoniji, a nakon tri godine poslan u Topolje, da bi u travnju 1781. godine dobio kao prvi dijecezanski svećenik župu Valpovo. Pošto je Slavonija podjeljena na okružja 1789. godine, a ovo područje na Petrijevačko i Valpovačko, postavljen je on za vicearhidakona u Valpovu. Umro je 12. IV 1803. u 52. godini života i sahranjen je u valpovačkoj crkvi.«⁷⁷ Crna mramorna ploča nema istaknutih ukrasa, osim reljefnog prikaza mrtvačke lubanje i dvije ukrštene kosti ispod nje. Ova tri spomenuta nadgrobna spomenika i njihovi natpisi već su donekle poznati i predstavljeni u novijoj literaturi o župnoj crkvi, no kasnijim istraživanjima pronađena je još jedna ploča, te natpis na poledini križa, o kojima do sada nije pisano.

Na oltaru Sv. Antuna Padovanskog stoji lijepo raspelo sa ugraviranim grbom grofovske obitelji Normann. Na glatkoj poledini toga križa čitamo njemački tekst urezan goticom: »Zur Erinnerung an Karl Ludwig graf Normann geb. 14. IV. 1894. Gestorben an Scharlach und Diphtheritis zu Valpovo, 22. Mai 1901.«⁷⁸

U prostoriji na katu sakristije smještena je iza jednog ormara smeđa mramorna ploča, također s latinskim natpisom. Prema njenom sadašnjem stanju, čini se da je bila uzidana, ili u neki zid, ili u pod crkve. Latinski tekst i prijevod glase:

75 Trebalo bi kod obnove ovaj spomenik pažljivo odvojiti od zidova i provjeriti! Ranije je stajao u svetištu, prislonjen na zid samo stražnjom stranom.

76 Premješteni su za obnove koju je 1956. godine vodio župnik dr. Đuka Marić. Iste je godine, između ostaloga, uklonjen oltar Sv. Male Terezije, a krstionica je iz svetišta premještena u prostoriju kod crkvenog ulaza. Usp. ČURŽIK, V., nav. dj., str. 34. i 41.

77 Usp. BRÜSZTLE, Josip, nav. dj., str. 110.

78 Prijevod glasi: »U spomen na Karla Ludviga grofa Normanna, rođenog 14. travnja 1894. Umro od šarlaha i difterije u Valpovu 22. svibnja 1901.« Ovaj pokojnik je odmah sahranjen u kriptu kapelice Sv. Roka, pa iznenaduje ovaj križ i natpis u župnoj crkvi. Možda je do 1945. godine stajao u dvorskoj kapelici Sv. Trojstva?

HIC.
 CONDI. VOLUIT. MARIANA.
 CONTORALIS. LAURENTU.
 JURJEVICH. DONES. VENIAT.
 IMUTATIO. EIUS. OBIIT. PIE.
 IN. DOMINO. DIE. XII.
 DECEMBRIS. AETATIS. 41.
 VITAE. MARITALIS. 19a
 ANNO. DOMINI. MDCCCXIV.

Ovaj
 spomenik željela je Marijana,
 supruga Lovre
 Jurjevića, dok ne dođe
 njena promjena. Preminula pobožno
 u Gospodinu dana 12.
 prosinca u 41. godini života,
 a 19. godini bračnog života
 Ljeta Gospodnjeg 1814.

Nakon kratkog istraživanja otkriveno je da se radi o jednoj hrvatskoj plemićkoj obitelji podrijetlom iz Bosne. »Ova porodica koja se zove Jurčić i Jurjević de Tuol (po bosanskom mjestu Toholj), živjela je u dvije loze: prva, starija koja je prešla koncem XVIII. stoljeća u Slavoniju (Valpovo), a koja je zadržala ime Jurjević de Tuol... Iz ove obitelji posebno se spominje Ivan od kog su potekla četiri sina: Jure, Nikola, Andrija i Antun. Od Jure, koji je prešao u Valpovo gdje je i umro, potekli su Blaž, Lovro i Matija.«⁷⁹

Gdje je ranije stajala ova nadgrobna ploča Marijane Jurjević teško je utvrditi. Možda je i ona uklonjena 1956. godine kada su vršene preinake u svetištu? Razlog zbog kojega je gotovo sakrivena iza ormara u prostoriji nad sakristijom također ostaje nerazjašnjen.

Nakon svega nameće se jedno drugo pitanje koje povezuje sva četiri nadgrobna spomenika, a to je pitanje mogućeg postojanja kripe, podzemne prostorije ispod crkve u koju su se sahranjivali valpovački uglednici i župnici. Posmrtni ostaci baruna Josipa Ignaca i mladog Kolomana prenešeni su 1860. godine u kriptu kapelice Sv. Roka. To svjedoče natpisi na tamošnjim nadgrobnim pločama: »Ex parochiali Ecclesia Valpo 13a Octobris 1860. harsum translatus.«⁸⁰ Te je godine barun Gustav Hilleprand od Prandaua (1807.-1885.) dao podzidati kriptu pod već postojeću kapelicu Sv. Roka i odmah u nju dao iz župne crkve prenijeti posmrtnu ostatku svoga oca i petogodišnjeg sina.

Ukoliko je kripa kao zasebna prostorija ispod crkve postojala, moguće je da je i danas sačuvana, samo iz nepoznatih razloga zazidana. Da takvo što nije moguće svjedoči pronalazak velike kripe ispod franjevačke crkve Duha Svetoga u Požegi 09. srpnja prošle 1988. godine.⁸¹ I tamo je kripa otkrivena slučajno, prilikom obnove crkve kada su skinute podne ploče. Tome u prilog mogla bi ići i činjenica da su podne pločice u svetištu valpovačke crkve po izgledu puno mlađe od velikih ploča u crkvenoj lađi, pa se kripa možda krije na prostoru ispod svetišta? Dakako da su ovo tek

79 Usp. ATLAGIĆ, Marko, *Grbovi plemstva u Slavoniji 1700.-1918.*, Čakovec 1982., str. 43-44.

80 »Posmrtni ostaci prenešeni su iz valpovačke župne crkve 13. listopada 1860. godine «

81 Podaci su objavljeni u Dnevniku HRT-a dana 09. srpnja 1998. godine.

Kip uskrsnulog Isusa

Sviraonik orgulja C Fischera iz 1805.g.

*Spomenik s imenom baruna Josipa Ignaca
Hillepranda od Prandaua*

*Spomenik s imenom baruna Kolomona Hillepranda
od Prandaua*

Portal sakristije

Unutrašnjost sakristije

*Bijela misnica s grbom
obitelji Normann*

*Crvena misnica s grbom
obitelji Normann*

Kip sv. Florijana

nagađanja, no ne baš posve neutemeljena, pa čitavu stvar kod prve obnove treba temeljito istražiti.

Moguće je, međutim i jedno drugo rješenje pitanja kripe. U mnogim crkvama nema zasebnih podzemnih prostorija za sahranjivanje, nego su u podovima samih crkava iskopane rupe koje se onda prekrivaju debelim kamenim pločama s natpisom. Ako su takve ploče blizu zidova, moguće je da su uz zid prislonjeni i veći nadgrobni spomenici. Kako su dva veća nadgrobna spomenika u dnu valpovačke župne crkve prije 1956. godine stajali u prozorskim usjecima svetišta, moguće je da prave velike kripe kao podzemne prostorije nije ni bilo. Bilo kako bilo, nekakvi ostaci podzemne prostorije, ili ovakvih iskopanih i redovito obzidanih raka, pokrivenih pločama, morali bi se pronaći ispod površine popločenog poda, jer je neupitno da su grobnice u ovoj župnoj crkvi postojale! Tada bi se s većom sigurnošću moglo utvrditi gdje su i u kakvim kriptama ležali posmrtni ostaci baruna Josipa Ignaca i malog Kolomana do prijenosa u kriptu kapelice Sv. Roka, a možda bi se pronašli i posmrtni ostaci župnika Ignaca Piškura i Marijane Jurjević, jer nije poznato da su igdje prenešeni.

»Od davnih prandauovskih vremena, kada je bogati darovatelj i barun Petar Hilleprand od Prandaua gradio crkve, kapele, križeve i određivao gdje će biti groblja njegovih podanika, dobivamo samo djelomičan uvid. Uz najbolju volju nije moguće učiniti više, jer se izvorna građa nalazi u Pečuhu, a župna spomenica je vođena nepotpuno.«⁸²

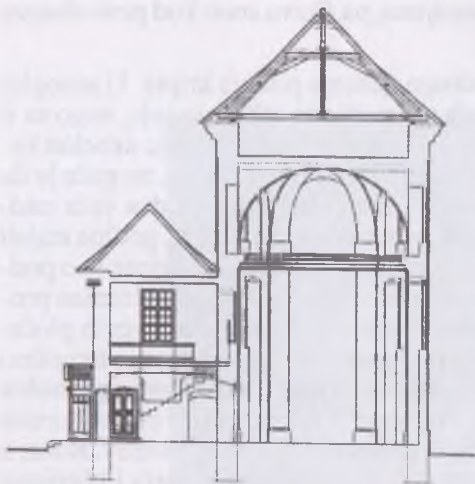
Dodatan problem je i neistraženost bogate građe arhiva valpovačkog vlastelinstva, smještenog u Povijesnom arhivu u Osijeku, osobito kad su u pitanju podaci vezani uz sakralne spomenike i uopće crkvena pitanja.

Sakristija, liturgijsko ruho i predmeti

Uz apsidu svetišta župne crkve s lijeve je strane, istovremeno kad i crkva, podignuta katna sakristija četverougaoanog tlocrta. Prostorija u prizemlju presvođena je bačvastim svodom s dva para usječenih susvodnica, a onu na katu prekriva ravni strop. Ulaz u prizemnu prostoriju istaknut je natkrivenim predprostorom izvedenim od hrastovine, poput jače izvučenog portala. Nedavno je temeljito obnovljen, a njegov dvoslivni krovčić s križem pokriven je bakrenim limom.

Prostorija u prizemlju služi za neposrednu pripremu klera i poslužitelja za liturgiju. U njenom nevelikom prostoru smješten je uglavnom drveni namještaj s ormarima i ladicama. Svojom veličinom i oblikovanjem ističe se masivni stari ormar od hrastovine koji završava drvenim raspelom nad središnjim uzdignutim dijelom. U njemu se čuvaju knjige i pribor za liturgijske obrede, te odjeća. Od vrijednijih predmeta tu su još i veliki okrugli

⁸² Usp. ČURŽIK, Vilko, nav. dj., str. 40.

Presjek svetišta i sakristije

zidni sat, majstorsko djelo valpovačkog urara Josipa Bieberta (17. V. 1874. – 30. I. 1930.)⁸³ s početka stoljeća, te veće drveno raspelo s lijepim Kristovim korpusom baroknih obilježja.

U prostoriju na katu dolazi se iz prizemlja stubištem od drvenih greda. Ta prostorija nazvana »mali kor«, ima dva velika prozora: jedan koji je povezuje s prostorom crkvenog svetišta (bifora), a drugi dovodi svjetlost izvana. Tu je nekada bila učionica za vjeronauk, a zadnjih desetljeća služi kao spremište za liturgijsku odjeću i predmete

koji se rjeđe upotrebljavaju. Dio zidova i strop oslikani su sa nekoliko okruglih medaljona čiji bi sadržaj, čini se, simbolizirao sedam sakramenata.

Među upotrebljivim liturgijskim ruhom, uglavnom misnicama, dalmatikama i plaštevima, čuvaju se tri zanimljiva i vrijedna primjerka misne odjeće. To su bijela, crvena i crna misnica s vezenim grbom grofovske obitelji Normann. Sve tri izrađene su od kvalitetnog platna i bogato su ukrašene. Bijela na središnjem dijelu ima u boji vezeni lik Blažene Djevice Marije oko kojeg se pružaju vezeni ukrasi s biljnim motivima, a u dnu misnice vrlo je kvalitetno i precizno, također u boji, izvezen grb grofova Normann. Crvena misnica, na kojoj dominira u boji vezeni ili djelomično na platnu slikan lik Isusa na križu, ukrašena je također vezenim biljnim ornamentima, a u dnu je identičan vezeni grb kao i kod bijele misnice. Crna nema jednog dominantnog ukrasa, već nekoliko manjih koji prikazuju simbole Isusove muke i smrti, te veću mrtvačku glavu s dvije prekrížene kosti ispod nje. I ovdje su prisutni vezeni biljni ornamenti, a u dnu misnice identičan je vezeni grb, samo u crno-smeđoj tehnici, a ne u boji kao na prethodne dvije. Crvena i bijela misnica i danas su u liturgijskoj uporabi,⁸⁴ a crna se više ne koristi.

⁸³ Ovaj ugledni i vrlo vješti urar nije bio rođeni Valpovčanin, već doseljenik koji je u Valpovu, u današnjoj Strossmayerovoj ulici imao lijepu staru kuću i urarsku radionicu. Vrijedno bi bilo potražiti kod starih Valpovčana možda još sačuvane satove ovoga našeg majstora i sačuvati ih za Muzej Valpovštine! Na starom dijelu valpovačkog groblja stoji i danas lijepi spomenik nad grobnicom ove obitelji.

⁸⁴ Crvena na Veliki petak, a bijela na neke blagdane Blažene Djevice Marije.

Sve tri misnice su dobro ušćuvane i nemaju većih oštećenja, ali trebalo bi ih kvalitetnije čuvati i zaštititi od mogućeg propadanja. Nije poznato iz koje su godine i gdje su vezene, kao ni to jesu li rađene izvorno za župnu crkvu ili za dvorsku kapelicu, pa su 1945. godine prenešene u crkvu?! Vrijeme nastanka može biti od 1885. godine, kada grofovi Normann od Ehrenfelsa preuzimaju upravu valpovačkog vlastelinstva⁸⁵ i patronat nad župnom crkvom, pa do početka prvih desetljeća XX. stoljeća. Pored ove tri starije misnice, tu se čuva i nekoliko velikih crnih plaštava koji su se prije koristili za crkvene sprovode. Oni su također bogato ukrašeni vezanim detaljima i ukrasnim metalnim kopčama. Ima i nešto jednostavnijih starih misnica i dalmatika među kojima se nađe i pokoja vrijednija s vezanim ornamentima.

Autor ovog članka u drugom je ormaru u ovoj prostoriji prije par godina, tražeći među starim ruhom eventualno skrivene stare zastave valpovačkih križarskih društava, naišao na nekoliko manjih plaštava ili dalmatika s vezanim ukrasima poput malih plemićkih grobova, drugačijih od ovih obitelji Normann na tri spomenute misnice.⁸⁶ Moguće je da se tu radi o starom liturgijskom ruhu iz dvorske kapelice; dakle, i onomu iz vremena baruna Hilleprand od Prandaua, čiji bi to grb mogao biti.⁸⁷

Pored stare liturgijske odjeće u dnu ormara čuvaju se slike svetaca s nekadašnjih crkvenih barjaka koji su se nosili u procesijama. Tu je, na katu sakristije, spremljeno i tzv. »nebo«, prijenosni baldahin. To je na četiri motke učvršćen zaštitni ukrasni krov s prevjesima. Pridržava se iznad svećenika dok u procesiji nosi Presveto u pokaznici; primjerice na Tijelovo.⁸⁸ Osobitost ovog valpovačkog prijenosnog baldahina su bogati vezeni i slikani ukrasi na tkanini krova i prevjesa.

Tu se nalazi i nekoliko starih drvenih raspela, kipovi dvaju anđela sa Božjeg groba i manji kip sv. Florijana, te lijepa dvokrilna vrata od kovanog željeza, skinuta s ograde svetišta crkve.

Ovo mnoštvo ovdje pohranjenih predmeta, posebno odjeće i nekih dijelova iz crkve, do sada nije obrađeno niti vrednovano s gledišta kulturno-povijesne ili umjetničke vrijednosti, što ne znači da takvih vrijednih

85 Usp. MAŽURAN, Ive, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine*, str. 360.

86 Kako tada nisam razlikovao grb obitelji Normann od onoga obitelji Hilleprand od Prandaua, nisam točno zapamtio prikaz tih grbova, a nisam ni pridavao neku važnost tom pronalasku. Čini mi se da je ipak na kruni iznad grba bilo manje šiljaka, nego nad grbom obitelji Normann. To bi moglo značiti da je grb barunski, jer grofovski ima više šiljaka. Usp. ČURŽIK, Vilko, *Valpovački baruni i grofovi*, feljton u *Glas Slavonije*, (28.11.-13.12.1996.), str. 38. od 13. prosinca 1996.

87 Svjedočanstva o sudbini liturgijskog posuđa i odjeće iz dvorske kapelice Sv. trojstva govore u prilog tome. Partizanska je vojska pri upadu u dvorac mnogo toga uništila i opljačkala. Kako je i liturgijska odjeća u dvorskoj kapelici bila izuzetno vrijedna zbog zlatnih i srebrnenih kopči i drugih ukrasa, nije ni ona pošteđena. Međutim, nekoliko godina kasnije, opljačkano i razderano misno ruho iz dvorske kapelice predala je jedna nastavnica Katici Dragalić, neka ga da časnim sestrama da poprave što mogu i koriste za crkvu ako im treba.

88 Usp. BERGER, Rupert, *Mali liturgijski leksikon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1993., str. 18.

primjeraka nema. Stoga treba posebnu pažnju posvetiti kod obnove ovog dijela crkve, da se ne dogodi nemilosrdno bacanje i uništavanje danas neuporabljivih ili nama nerazumljivih predmeta, što se nerjetko događa, jer se među njima moguće krije vrijedno kulturno-povijesno blago!

Među liturgijskim predmetima u posjedu valpovačke župe posebno mjesto zauzima i staro liturgijsko posuđe koje su čuva na drugom mjestu izvan sakristije. Najvrijedniji se čini veći bogato ukrašeni kalež koji se upotrebljava samo u vrijeme velikih blagdana. Oblikovanje i ukrasi posve su baroknih ili kasnobaroknih odlika. Oko same čaše na vrhu pričvršćeni su oslikani ovalni medaljoni s minijaturama prizora iz Isusova života, kakvi su i na ukrasnoj bazi raskošno oblikovanog podnožja. Na čitavoj vanjskoj površini kalež je optočen ukrasima poput dragog kamenja u nekoliko različitih boja. Nije poznato iz kojeg je vremena ovaj kalež, ali je po svemu vidljivo da je djelo vrsnog majstora. Ostali kaleži skromnijih su stilskih osobina i uglavnom su siromašniji ukrašeni od ovog.

Dvije velike pokaznice, bogato ukrašene i umjetnički oblikovane posude u kojima se izlaže Presveto na klanjanje, također spadaju u vrijednije primjerke liturgijskog posuđa valpovačke crkve. Obje su slično oblikovane samo što je ona svečanija puno teža u odnosu na drugu nešto jednostavniju. Upotrebljavaju se za tijelovsku procesiju i na četvrtu vazmenu nedjelju kada je sveke godine u valpovačkoj župi redovito cjelodnevno klanjanje Presvetom, te u svim drugim prilikama izlaganja Presvetoga tijekom liturgijske godine. Veliku vrijednost imaju i dva relikvijara sv. križa, od kojih za jedan župa posjeduje ispravu s datumom »25 martii MDCCCLY«⁸⁹ Ovi relikvijari se zadnjih godina ne izlažu i nisu u liturgijskoj uporabi, pa ih vjeri- nici već neko vrijeme nemaju prilike vidjeti.⁹⁰

Župa posjeduje još nekoliko kaleža i ciborija, posuda za čuvanje euharistijskog kruha, starijih i novijih datuma nastanka.

Barokna katnica župnog dvora

Valpovačkom su župom od oslobođenja od Turaka 1687. godine, pa sve do 1781. upravljali franjevci iz našičkog samostana.⁹¹ Do izgradnje sadašnje zidane crkve službu Božju obavljali su u drvenoj župnoj crkvi Sv. Ivana Krstitelja, a stanovali su u, također drvenom, župnom dvoru⁹² uz nju.

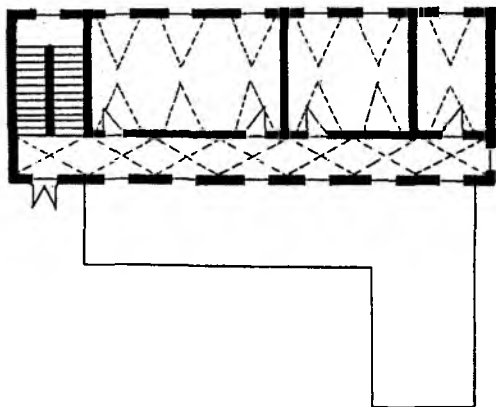
89 25. ožujka 186(1). ili 5. Nejasno je otisnuta zadnja brojka, pa se može pročitati kao I (1) ili V (5).

90 Ovdje nabrojani i ukratko opisani primjerci liturgijskog posuđa odabrani su po osoboj presudbi autora ovog članka, što ne znači da su drugi primjerci s kulturno-povijesnog i umjetničkog gledišta bezvrijedni, već da ih autor dovoljno ne poznaje!

91 Usp. HOŠKO, Franjo Emanuel, *Slavonsko podunavski dio Bosne Srebrene u doba njezinih dviju dioba*, str. 104. i 105.

92 Usp. SRŠAN, Stjepan, *Katoličke župe u istočnoj Hrvatskoj 1733./34. godine*, str. 76.

Po dovršetku izgradnje nove župne crkve našički su franjevci 1737. godine uz nju podigli svoju samostansku rezidenciju,⁹³ masivno zidanu baroknu katnicu današnjeg župnog dvora. Iako brojnim pregradnjama i dogradnjama izmijenjena, ova građevina i danas živo podsjeća na samostansku arhitekturu ovoga vremena, osobito po rasporedu i oblikovanju unutrašnjeg prostora.

Crtež (skica) tlocrta prizemlja župnog dvora s istaknutom razlikom između izvornog i prilagođenog dijela

Glavnim zapadnim pročeljem zgrada je okrenuta prema trgu. Ono je raščlanjeno s četrnaest pravokutnih prozorskih otvora, sedam u prizemlju i sedam na katu, oko kojih su istaknuti arhitektonski ukrasi. Fasada prizemlja ispresijecana je gustim fugama, a granica između prizemlja i kata istaknuta je isturenim baroknim vijencem koji je, nešto jače isturen, ponovljen i na granici s krovom. Kao i kod crkvenog pročelja i ovdje je fasada prebojena bijelom bojom, ali tako što je na nju bačen bijeli »špric« koji nipošto nije prikladan za pročelja baroknih građevina.⁹⁴ Čitavo zdanje pokriva visoko dvoslivno krovno krajeva djelomično spuštenih prema četveroslivu.

Na gruboj skici tlocrta prikazana je razlika između izvorne barokne građevine i 1932. godine⁹⁵ dodanog proširenja s dvorišne strane. Tlocrtna osnova izvornog zdanja je uzdužna građevina pravokutnog tlocrta kroz koju se cijelom dužinom, s njene dvorišne strane, pružao, danas djelomično pregrađen, dugi hodnik presvođen križno-bačvastim svodom. Sve prostorije prizemlja presvođene su također masivnim bačvastim svodovima u koje se usijecaju parovi nasuprotnih svodnica.

Blizu ulaza u unutrašnjosti se nalazi veliko stubište koje povezuje podrum, prizemlje, kat i tavan. Stube su načinjene od debelih drvenih greda koje su do danas dosta dobro očuvane. I ovaj prostor stubišta presvođen je plićim bačvastim svodovima, a na polukatovima plitkim četverougaoim kupolama. Na katu je ponovljen jednak prostorni raspored: uzdužni hodnik s dvorišne strane, a prostorije s ulične. Razlika je jedino u tome što hodnik na katu nema svodove, već ravni strop, dok su i ovdje sve prostorije

93 Usp. ČURŽIK, Vilko, *Valpovačka župa*, str. 28.

94 Na taj način skrivena je izvorna ljepota ovog baroknog pročelja. Kod prve buduće obnove »špric« svakako treba skinuti i vratiti što izvorniji izgled i boju ovoj fasadi.

95 Godina je istaknuta na fasadi dvorišnog pročelja.

presvođene identičnim bačvastim svodovljem sa susvodnicama, kao i u prizemlju.

Proširenjem ovog zdanja s dvorišne strane nastale su neke promjene. Uzdužni hodnik prizemlja pregrađen je na tri mjesta i u tim je odvojenim dijelovima postao dio dvaju prigradenih prostorija. Tako je, otvaranjem hodnika i prigradnjom novog dijela, nastala prostorija u kojoj je danas smješten župni ured i ona iza nje. Tek jedan deblji stub označava granicu između staroga i novoga, a po svodovima se prepoznaje dio hodnika, dok prigradeni dio prostorije ima ravne stropove. Na katu je sačuvan izvorni hodnik koji, doduše, nema svodove, ali svojom duljinom i osvijetljenošću može dočarati nekadašnji izgled zazidanog prizemnog hodnika. Ovdje nema prigradenih prostorija, već je s dvorišne strane iznad prizemnog dodatka nastala velika terasa nad koju je spušteno krovšte s barokne zgrade.

Unutrašnjost župnog dvora

Interijer ove nekadašnje samostanske rezidencije, unatoč brojnim promjenama, među svojim inventarom čuva zanimljive i vrijedne primjerke starog namještaja i predmeta iz različitih povijesnih razdoblja, od polovine XVIII. stoljeća do danas. Na ulazu u stubište koje vodi prema podrumu stoje dvokrilna vrata kasnobaroknih odlika koja su kao i sva ostala vrata i prozori u vrijeme secesije početkom XX. stoljeća prebojena bijelom bojom. Zanimljivost kod prozora su i stari drveni harmo-prozori s unutraš-

Župni dvor s početka XX. st.

nje strane koji, razvučeni, posve onemogućuju prolaz svjetlosti. Sva unutrašnja stara vrata, osim nekih u prigradenom dijelu, rađena su u istom stilu i gotovo su posve identična.

Na polukatu stubišta, između prizemlja i kata, nalazi se vrlo skladna drvena skulptura žalosne Gospe s mrtvim Isusovim tijelom na krilu. Ona je zapravo dio manjeg kutnog ormara čija su vrata također ukrašena rezbarijama i obojena svjetlijom mramorizacijom. Unatoč značajnijim oštećenjima⁹⁶ vidljivo je da se radi o djelu vrlo preciznog i vještog majstora. Upravo zbog zanimljivosti i ugodnog sklada ove kompozicije ukrasnog ormarića i skulpture, potrebno je ovaj primjerak inventara čuvati i razmišljati o nužnoj obnovi! Još jedan veći kip Blažene Djevice Marije nalazi se na kraju dugog hodnika na katu. Skromnijih je stilskih odlika i vjerojatno novijeg datuma.

U gotovo svim prostorijama stari inventar obogaćuju poveće kaljeve peći, različitih oblika i boja pločica.⁹⁷ Među njima posebno se ističe ljubičasta zidana peć u velikom salonu prizemlja koja u gornjem dijelu ima istaknut reljefni ukras s biljnim motivom. U nekim prostorijama još uvijek vise stari, djelomično oštećeni, lusteri koji posjeduju obilježja secesije s početka XX. stoljeća.

⁹⁶ Radi se uglavnom o polomljenim dijelovima ruku ili nogu, što je moguće obnoviti, jer svi ti odlomljeni dijelovi stoje sa strane.

⁹⁷ Iako je nedavno uvedeno centralno grijanje, nadamo se da će i ove stare kaljeve peći biti sačuvane kao vrijedan dio povijesnog inventara.

Ovdje zasigurno nisu predstavljeni svi vrijedni primjerci starog inventara koji se čuva u ovoj građevini. Od podruma do tavana ima ih još mnogo za koje ne znamo, jer nisu izloženi niti obrađeni i klasificirani po vrijednosti. Ovdje treba posebno istaknuti tavan ove barokne katnice na koji su godinama odlagane stare oštećene ili više neupotrebljive stvari i predmeti iz crkve i župnog dvora. Ima tu starih svijećnjaka, križeva, velikih reljefno obrađenih okvira za slike, pa čak i poneka oštećena skulptura. Moguće se i tu pronađe pokoji vrijedniji primjerak kulturno-povijesnog ili umjetničkog značenja koji svakako treba sačuvati!

Današnje stanje ovog objekta krajnje je kritično. Krovšte je nagriženo zubom vremena i posljedicama ratnih razaranja, te zato mjestimično prokišnjava. Zna se dogoditi da s krova, obično nakon kakvog nevremena, padne koji komad odlomljenog crijepa. Nadalje, sjeverno pobočno pročelje stradalo je tijekom rata izravnim pogotkom. Debeli zid je djelomično oštećen, ali nije probijen. To je iznutra poravljeno, ali s vanjske strane žbuka iz godine u godinu sve više otpada. To također pogoduje bržem širenju kapilarne vlage koja se i inače golim okom primjeti na fasadi pročelja.⁹⁸

U govoru o župnom dvoru i crkvi potrebno je svakako spomenuti i veliko crkveno dvorište koje je sve do rata bilo uređeno poput malog parka. Takvom je izgledu doprinosilo desetak visokih stabala borova i oraha, te velike travnate površine ispresijecane uskim stazama. Stabla su se početkom devedesetih godina počela sušiti, pa su kasnije srušena. Za vrijeme rata na nekima od njih zaustavile su se i eksplodirale granate, te su tako crkva i župni dvor spašeni od sigurnog razaranja. U drugom dijelu dvorišta još su i danas stare gospodarske zgrade: drveni hambar, čardak, kokošinjac i prenamijenjeni objekt bivših župskih štala, te novije garaže. U obnovi i izgradnji novih objekata treba sve ove nepotrebne i suvišne sadržaje srušiti, dvorište povezati u jednu cjelinu i planski ga oblikovati kao mali perivoj, što i priliči okruženju dominantnih baroknih objekata: crkve i barokne katnice župnog dvora.

Vrednovanje ovog spomeničkog sklopa

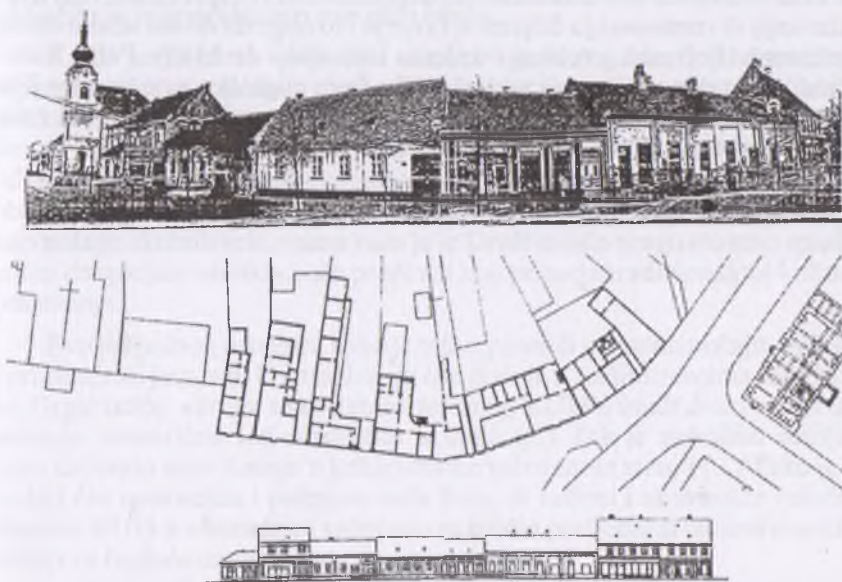
Ovaj skladan arhitektonski sklop barokne crkve i katnice župnog dvora danas čuva uspomene na nekad zaštićenu, a danas velikim dijelom uništenu, povijesnu urbanističku jezgru grada Valpova. Kao ostatak ostataka, doduše najvrijedniji i još uvijek dominantni ostatak te jezgre kasnobaroknog lijevkastog trga, svjedoči o našoj stoljetnoj vjeri, kulturi i čuva uspomene jedno drugo Valpovo, bez današnje bezlične uniformirane arhitekture, opisano ovako: »Valpovo je gradić u istočnoj Slavoniji, kojega današnji iz-

⁹⁸ Ovdje je samo u grubo iznešeno ono što se i golim okom može vidjeti, dok bi tek stručnjaci mogli ocijeniti pravo stanje čitavog objekta.

gled uvjetuju srednjovjekovne terase i parcelacija te građevni inventar pretežno od kasnog baroka do početka dvadesetog stoljeća. Njegove su dvije dominante dvorac – sa slojevima od srednjega vijeka preko manirizma do osamnaestog stoljeća – i barokna crkva. To su dva autoritetna volumena u izrazito niskoj strukturi građanskih kuća. Središte mjesta je lijevkasti trg s crkvom, zaštićena zona»⁹⁹.

Tog Valpova više nema. »Odustalo se od autentične povijesne parcelacije, od strukture objekata s dvorištima, od povijesne hijerarhije visina. Odustalo se od autentične male mjere povijesnog ambijenta, od skromnih svjedočanstava građanskog identiteta Valpova, od njegove pojedinačnosti (jedinstvenosti). Umjesto toga unosi se arhitektura općeg mjesta, bezlična konfekcija koja briše sve naslijeđeno i sve pojedinačno.«¹⁰⁰

Niti doživljaj ovog baroknog spomeničkog sklopa: crkve i župnog dvora, u ovakvom okruženju nije više onaj izvorni, povijesni, onaj koji čuva memoriju. »Modernom gradu potreban je živi rezervat memorije« kakav je Valpovo imalo. »Njegov barok, historicizam, secesiju sa svom slikovi-

Tlocrt i fasada dijela povijesne urbanističke cjeline uz crkvu

99 Usp. ČORAK, Željka, *Planiranje kao faktor obnove, obnova kao faktor planiranja – tri primjera*, u *Spomenici u ratu – Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, br. 1, Zagreb 1993., str. 39.

100 Usp. nav. mj. Taj članak je referat sa međunarodnog znanstvenog skupa »Postwar Renewal and Monument Protection in Croatia«, London-York, 23.-28. studenoga 1992.

tošću, intimnošću i živošću malog mjerila bilo je potrebno oživjeti javnim sadržajima«,¹⁰¹ ne uništiti.

Problem vrednovanja i čuvanja je prvenstveno u nepoznavanju prave kulturno-povijesne i spomeničke vrijednosti. To je problem svih i svakog pojedinačnog spomenika. Stoga i kod župne crkve i dvora treba pažljivo sačuvati što više naslijeđenoga, ne dopustiti propadanje. Možda u okviru, jednog dana, nadajmo se, ponovno otvorenog *Muzeja Valpovštine*, treba promišljati i o stvaranju zbirke sakralne baštine i izložiti staro liturgijsko ruho i druge predmete valpovačke župe oku javnosti?!

Valpovo je još uvijek, unatoč svim promjenama, u mnogome ostao »gradić autentične male mjere«, karakteriziraju ga »srednjovjekovna parcelacija, barokni ugođaji, devetnaeststoljetni oblici.«¹⁰² Potrebno je svim silama to čuvati, a ne prihvatiti opću rezignaciju zbog uništenoga koje se više ne može vratiti. Prije svega potrebno je naše spomenike upoznati, inače ih nećemo znati čuvati; u tom smislu pisao sam ovaj i druge članke.

Ovim stranicama pokušao sam, barem malo više nego li je to do sada učinjeno, predstaviti ovaj vrijedni barokni kompleks crkve i župnog dvora. Iako ovo djelo ima možda svojih nepreciznosti i nespretnosti, bilo u izražavanju ili vrednovanju činjenica, bolje je i to nego da nisam učinio ništa. Sjetimo se riječi našeg velikog franjevca i učenjaka dr. Matije Petra Katančića: »Ako sam u pisanju i zaključivanju činio pogreške, one su mi milije nego da nisam učinio ništa. I kamo sreće da imamo više onih koji bi nam takve pogreške o našoj domovini napisali.«¹⁰³

101 Usp. nav. dj., str. 40.

102 Usp. nav. dj., str. 41.

103 Iz *Rasprave o Rimskom miljokazu pronađenom kod Osijeka*, fra Matije Katančića, usp. ČURŽIK, Vilko, *Valpovština kroz stoljeća*, str. 4.